
Matjaž Klemenčič

Načrti za spreminjanje meja, ustvarjanje novih državnih tvorb in meddržavnih povezav v vzhodni Srednji Evropi, politika ZDA ter ameriški Slovenci med drugo svetovno vojno

---

Proučevanje delovanja etničnih skupnosti oziroma posameznih priseljskih skupin med drugo svetovno vojno je bilo vedno predmet zanimanja in proučevanja številnih, zlasti ameriških ter evropskih zgodovinarjev. Tako je *Ameriško društvo za proučevanje etnične zgodovine* organiziralo septembra 1996 poseben simpozij v Miamiju na Floridi, katerega udeleženci, večinoma ameriški zgodovinarji, so se ukvarjali z vprašanji delovanja etničnih skupnosti oziroma priseljskih skupin v Združenih državah Amerike (v nadaljevanju besedila ZDA) med drugo svetovno vojno.¹

Zanimanje za omenjeno problematiko je v zadnjih dveh desetletjih močno poraslo, saj so se odprli številni novi arhivi in sicer predvsem arhivi organizacij, ki so jih ustanovili izseljenci med drugo svetovno vojno, ter tistih organizacij, ki so v okviru ZDA sledile delovanju izseljskih skupin med drugo svetovno vojno.²

Vprašanje izseljencev, zlasti njihov odnos do starih domovin med kriznimi obdobji, je bilo prisotno tudi na svetovnem kongresu zgodovinarjev v Montrealu leta 1995.³ Ob tem naj omenimo, da so kanadski organizatorji obdarovali udeležence kongresa s knjigo o kanadskih etničnih skupnostih v obdobju druge svetovne vojne.⁴ Vse to kaže, da predstavlja vprašanje etničnih skupnosti v priseljskih državah, zlasti raziskovanje njihovega delovanja med 2. svetovno vojno (odnos do dogodkov v stari domovini med 2. svetovno vojno), eno od tematik, s katero se moderno svetovno zgodovinopisje v najnovejšem obdobju vse intenzivneje ukvarja.

Tudi v Sloveniji so bila v zadnjem desetletju in pol izdana nekatera dela, ki so poskušala prikazati reakcijo slovenskih Američanov na dogodke na slovenskem etničnem ozemlju med in po 2. svetovni vojni.⁵

---

¹ Immigration History Society, American Ethnic Groups during the World War II. Miami, Florida, Sept. 15-18, 1996.

² V tem okviru je omembe vreden zlasti arhivski fond Office of Strategic Services - Foreign Language Division, ki se nahaja v Vsedržavnem arhivu (National Archive) v Suitlandu v ameriški zvezni državi Maryland. To organizacijo (bila je del Office of Strategic Services, predhodnice CIA) je med drugo svetovno vojno vodil Allan Cranston, kasnejši senator iz Kalifornije in eden izmed šestih nominiranih kandidatov demokratske stranke za predsednika ZDA na volitvah leta 1980.

³ Peoples in Diaspora: Changing Sources, Forms, and Meanings. *18th International Congress of Historical Sciences - Proceedings: Reports, Abstracts, and Introductions to Round Tables*. Montreal, August 27 to September 3, 1995, str. 109-136. M. Mark Stolarik: Emigre Groups in the Creation or Resurrection of New States in East-Central Europe, in the Twentieth Century, prav tam, str. 469-471.

⁴ *Canadian Ethnic Groups during the World War II*. Toronto, 1995.

⁵ S tem vprašanjem sem se ukvarjal tudi sam, v knjigi *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*. Gre za predelano doktorsko disertacijo, ki sem jo pod mentorskim vodstvom prof. dr. Toneta Ferencu obranil na Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1983. (Matjaž Klemenčič: *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji: Naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne*. Maribor 1987, (dalje Klemenčič, Ameriški Slovenci in NOB), str. 279-281). Zelo odmevne so bile reakcije slovenskih Američanov na tako

Ko obravnavamo ta vprašanja, moramo imeti pred očmi, da so Američani oziroma vlada ZDA izoblikovali (in še danes oblikujejo) svojo politiko na podlagi znanstvenega pristopa. Tako lahko v arhivih različnih svetovalcev ameriških predsednikov in članov ameriške administracije najdemo odprte mnoge možne rešitve zapletenih mednarodnih vprašanj, ki naj bi jih ameriška vlada podpirala. Ker so bila dogajanja na jugoslovanskih tleh med prvo in drugo svetovno vojno (še zlasti pa nastajanje jugoslovanske države med prvo in mednacionalni odnosi v nekdanji Jugoslaviji med drugo svetovno vojno) zelo zapletena, so se tudi ameriški politiki ukvarjali z vprašanjem, kako reševati nastale težave. Danes, ko je minilo že več kot pol stoletja od konca druge svetovne vojne in skoraj osem desetletij od konca prve svetovne vojne, lahko ugotavljamo, da je o takšnih ali drugačnih možnih rešitvah razpravljal ta ali oni visoki uradnik ameriške administracije že med drugo svetovno vojno, marsikatera od teh razmišljanj pa so se pojavila tudi že med prvo svetovno vojno. Na takšne primere nas opozarja tudi hrvaški zgodovinar Ivan Čizmić v članku, ki govori o principu samoodločbe narodov in ameriški politiki na področju bivše Jugoslavije v obdobju od Wilsona do Roosevelta.⁶ Čizmić ugotavlja, da je Woodrow Wilson že 27. maja 1916 izjavil, da ima vsako ljudstvo pravico do izbire državnosti v okviru katere bo živelo.⁷ Seveda pa Wilsonova predstava o naravni pravici vseh ljudstev, da si vladajo sami, ni bila sprejemljiva za vse. Tako je ameriški ambasador v Habsburški monarhiji F. Penfield, ki je z Dunaja poročal o reakcijah na ta razmišljanja zapisal, da za Habsburško monarhijo, v kateri je živelo 10 različnih ljudstev, ta teza ne more biti sprejemljiva.⁸ Wilson je ob vojni napovedi ZDA Nemčiji 6. aprila 1917 zapisal: "*Borili se bomo za to, kar obstoji v dnu naših duš, to je za demokracijo vseh tistih, ki so zatirani, da bodo lahko dvignili svoj glas in izbrali svoje vlade. Torej za svobodo malih narodov ter za univerzalno uporabo pravic in da bo prišlo do zveze svobodnih narodov, ki bo lahko zagotovila mir ter preživetje vseh ljudstev in zagotovila, da bo svoboda vladala vsemu svetu v svoji univerzalni in absolutni obliki.*"⁹

Znanstven pristop ameriške vlade do jugoslovanskega vprašanja med prvo svetovno vojno se kaže tudi v dejstvu, da je ameriška vlada zaprosila predstojnika Oddelka za južni vzhod pri State departmentu, Alberta H. Putneya, da prouči jugoslovansko vprašanje in predlaga rešitev. Putney, ki je bil tudi nekdanji dekan prav-

---

imenovano tržaško vprašanje. Andrej Vovko je za *Slovenski koledar* napisal članek o korespondencah predsednika Slovensko-Ameriškega narodnega sveta Etbina Kristana o boju Slovencev v ZDA za jugoslovanske meje na Primorskem in Koroškem; Andrej Vovko: Etbin Kristan o boju za jugoslovanske meje na Primorskem in Koroškem. *Slovenski koledar*, 1990, str. 156-159; isti: The Foundation of the Yugoslav Emergency Council in New York. *Slovene Studies* 1988, št. 2, str. 191-197) isti: Ustanovitev "Yugoslav Emergency Council" v New Yorku. *Zgodovinski časopis*, 1987, št. 3, str. 523-527). O tem so razmišljali v številnih objavljenih spominih posamezni priseljenci v ZDA, med njimi tudi pokojna Ana Praček-Krasna. (Ana Praček Krasna: *Moja ameriška leta*. Koper 1980, str. 155-158). Samo Kristen je o podobni tematiki napisal dober pregled pisanj in stališč glavnih ameriških časopisov do tržaškega vprašanja. (Samo Kristen: Ameriški tisk in Trst spomladi 1945. Konec nekega zavezništva. *Zgodovinski časopis*, 1990, št. 1, str. 101-112).

⁶ Ivan Čizmić: The Principle of Self-Determination of Nations and American Policy in the Region of the Former Yugoslavia from Wilson to Roosevelt. *Reflections on American Exceptionalism* (ured. David K. Adams in Cornelis A. van Minnen). Amsterdam 1996, str. 148-167.

⁷ Prav tam, str. 148.

⁸ U. S. Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, (dalje FRUS), *The Lansing Papers 1914-1920*, št. 2. Washington, 1939, str. 656.

⁹ Čizmić, n. d., str. 149.

ne fakultete v Illinoisu ter avtor številnih knjig o mednarodnih financah, je kmalu predlagal tri možnosti in sicer: vključitev vseh Jugoslovanov v habsburški imperij, vrnitev v predvojno stanje ali pa ustanovitev jugoslovanske države. Pri tem se je nekako najbolj nagibal k tretji možnosti, vendar pa naj bi takšna jugoslovanska država vključevala le Srbe in Hrvate, ne pa tudi Slovencev, katerih zgodovinske vezi z Avstrijo so bile po njegovem prepričanju, da bi jih prekinili. Za tako rešitev jugoslovanskega vprašanja se je zavzemal tudi zaradi jezikovnih razlik med Slovenci na eni ter Srbi in Hrvati na drugi strani. Glede Reke in Trsta je dejal, da po naravnem pravu pripadata Italiji, vendar pa naj bi Reka vseeno postala del Avstrije in sicer kot njen edini izhod na morje.¹⁰ Ko obravnavamo ta vprašanja, je pomembno še opomniti, kaj je Wilson januarja leta 1918 pravzaprav predlagal v znamenitih 14. točkah, ki jih je prebral v govoru obema domovoma ameriškega kongresa 8. januarja 1918 glede jugoslovanskega vprašanja.¹¹ Tako je v 10. točki dejal: "*Ljudstva Avstro-Ogrske, ki jo želimo videti ohranjeno in varno, morajo imeti najbolj svobodno možnost za avtonomni razvoj*". Vidi se, da Wilson še januarja 1918 ni verjel v razpad Avstro-Ogrske, ampak se je zavzemal za njeno preureditev, ki bi omogočila ljudstvom svoboden in demokratičen razvoj v okviru avstroogrskih meja.¹²

Da v prvih mesecih leta 1918 ameriška politika še ni izoblikovala stališča o jugoslovanski državi, dokazuje tudi ameriški odnos do Črne gore. Oktobra 1917 je kralj Nikola z ameriško privolitvijo začel pripravljati črnogorsko ambasado v Washingtonu. Ameriški predsednik Wilson v svojih 14. točkah, nekaj mesecev kasneje priznal pravico do lastne države tudi Črnogorcem. Črnogorski kralj Nikola, ki se je zavedal srbskih želja, si je močno prizadeval za ameriško priznanje zavezniškega statusa za svojo državo. Tako je 7. maja 1918 Thomas Page, ameriški ambasador v Rimu informiral Wilsona, da mu je kralj Nikola med obiskom v Rimu dejal, da so Črnogorci prepričani, da jih bodo ZDA podprle v teh prizadevanjih in da vidijo v ZDA utelešenje svobode in demokracije. Za črnogorskega ambasadorja v Washingtonu je kralj Nikola imenoval Gvozdenovića, ki ga je 20. septembra 1918 sprejel tudi predsednik Wilson. Gvozdenović je ob tem dogodku za ameriški tisk tudi izjavil: "*Majhne in zatirane države gledajo na zmago ZDA kot na garancijo za njihovo rešitev in tudi Črna Gora, ki je najmanjša med zavezniki, išče svobodo pri svojih zaveznikih*".¹³ Seveda so bile ob teh dogodkih zanimive tudi reakcije ameriškega tiska. Tako je *Washington Star* dne 3. novembra 1918 zapisal, da so aspiracije Črnogorcev enake kot aspiracije ostalih narodov iste rase, da bi postali del jugoslovanske konfederacije, medtem ko bi ohranili avtonomijo, neodvisnost in tradicije.¹⁴

Kljub vsemu pa je tudi v ZDA končno prevladalo stališče, da se podpre združitev jugoslovanskih narodov. Kako pomembno je bilo stališče italijanskih Američanov ob reševanju primorskega vprašanja, dokazuje tudi pismo, ki ga je vplivni ameriški senator Henry Cabot Lodge poslal italijanski skupnosti v Bostonu marca 1919, v katerem je zapisal, da je "*Italija gledala na Reko tako, kot so naši predniki gledali na*

¹⁰ Prav tam, str. 149.

¹¹ Birdsall S. Vial: *American History since 1865*. New York 1989, str. 203.

¹² Čizmić, n. d., str. 150.

¹³ FRUS, The Lansing Papers, 1914-1920, leto 1, Washington 1939, str. 44; Arhiv Ministarstva vanjskih poslova, Beograd, Arhiv Saveznog Sekretariata za spoljne poslove, Arhiv Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Srbije, fond srbskega ambasadorja v Washingtonu.

¹⁴ Čizmić, n. d., str. 151.

reko Mississippi"; tako razmišljanje je izhajalo iz ameriškega razmišljanja, da je vsak narod, ki bi poskušal napasti ustje Mississippija, sovražnik ZDA. Henry Cabot Lodge je tudi izjavljal, da "je Reka italijanska po krvi, jeziku in tradicijah. Tako so italijanske zahteve, da bi ustvarila naravne vezi med Reko in matično državo popolnoma upravičene".¹⁵ Predsednik Jugoslovanskega odbora iz Londona, dr. Ante Trumbić, ki je bil po rodu Hrvat, se je 30. oktobra 1918 obrnil na Jugoslovanski narodni odbor v Washingtonu s prošnjo, da bi le-ta posredoval pri ameriški vladi, naj s 50.000 možmi okupira strateška področja Dalmacije, Istre, Kranjske, Hrvaške in Slavonije. Bal se je namreč, da bi ta področja okupirali srbska ali italijanska armada, kar bi imelo hude politične posledice. Ameriška predstavnika komiteja, hrvaškega porekla, Nikola Gršković in Ante Hinković, sta o tem govorila s pomočnikom državnega sekretarja (Philipssom), ki ju je vprašal, zakaj Jugoslovanski odbor tako nasprotuje srbski okupaciji. Odgovorila sta mu, da bi srbska okupacija pospešila velikosrbske apetite, avstroogrski Jugoslovani pa ideje velike Srbije nočejo sprejeti. Omenila sta še, da če se bo stvar razpletla drugače, bo to najverjetneje pripeljalo do državljanske vojne, ki bi lahko bila usodna za svetovni mir. Kljub temu da so nekateri visoki uradniki in ministri Wilsonove administracije zares razmišljali in tudi predlagali zasedbo omenjenih območij, je State Department v odgovoru z dne 11. novembra 1919 vendarle zapisal, "da se Američani ne bodo vmešavali v probleme Reke ali v jadransko vprašanje, saj ima ameriška vlada opraviti z drugimi pomembnejšimi vprašanji". Zaradi tega Trumbićevega predloga je prišlo na poziv italijanske vlade do velikih protestov italijanskih izseljencev v ZDA. Razmere je izkoriščal tudi član ameriškega kongresa italijanskega porekla, Fiorello La Guardia (kasnejši župan New Yorka), ki je neprestano poudarjal, da obstajajo med Čkoslovaško in Jugoslavijo velike razlike, saj se je Čkoslovaška borila na strani zaveznikov, Jugoslavija pa proti njim.¹⁶

Primorsko vprašanje je bilo pomembno celo na predsedniških volitvah leta 1920. Slovenski Američani so podpirali demokrata Jamesa Coxa, italijanski Američani pa republikanskega kandidata Warrena G. Hardinga.¹⁷ Kljub vsemu pa so uradniki ameriškega State Departmenta med obema vojnoma bili ves čas nenaklonjeni jugoslovanski državi in ji niso zaupali. Ameriški politiki in ameriško javno mnenje so Jugoslavijo, ki je nastala po sporazumu v Versaillesu, imeli za neuspešno in umetno tvorbo.

Med drugo svetovno vojno sta ameriška država in ameriška vlada v glavnem sledili britanski politiki, in to tako glede jugoslovanskega vprašanja, kakor glede vprašanja četnikov ter partizanov na področju nekdanje Jugoslavije. Ob tem pa velja omeniti, da so se ameriški visoki uradniki veliko ukvarjali zlasti z usodo Jugoslavije po drugi svetovni vojni in puščali glede tega vprašanja odprte najrazličnejše možnosti. Tako je ameriški podsekretar za zunanje zadeve, Sumner Welles, v svoji knjigi spominov zapisal, da je Roosevelt velikokrat razmišljal, naj bi vprašanja meja ter državnih oblik in držav, v katerih bi naj posamezni narodi živeli, reševali na podlagi splošne samoodločbe narodov. Tako naj bi za razrešitev sporov

¹⁵ Prav tam, str. 155.

¹⁶ Prav tam, str. 154-155.; Victor S. Mamatey: *The United States and East Central Europe*. Princeton, New Jersey 1957, str. 91.

¹⁷ *Ameriška domovina*, Cleveland, 20. 9. 1920, št. 100, str. 1; Poziv Lahom, da volijo republikance.

med Srbi, Hrvati in Slovenci uporabili plebiscit in tako enkrat za vselej odpravili vprašanja, ki so tako bremenila Karađorđevićovo Jugoslavijo. Po Wellesu Roosevelt ni skrbela ekonomija teh treh narodov, če bi se odločili za neodvisne države, niti ga ni kaj dosti skrbela revščina, ki se je po razpadu Avstro-Ogrske ter sporazumu v Versaillesu vse bolj bohotala na teh območjih. Welles je v svojih spominih še poudaril, da je Roosevelt predlagal plebiscite tudi za rešitev vprašanj zatiranih narodnih manjšin.¹⁸ Tako je Roosevelt v pismu 14. julija 1941 opozoril Churchilla, naj nikomur ne obljublja, da bodo ostale meje po koncu vojne nespremenjene, še posebej pa naj ne obljublja Trsta Jugoslaviji, prav tako pa tudi Jugoslavija ne bo obnovljena takšna kot je bila pred vojno. Podobne zahteve je Roosevelt postavil Churchillu tudi glede obnovitve Češkoslovaške in Nizozemske, saj naj bi šlo za "*primer neumne zgodbe*". V tem pismu je Roosevelt predlagal plebiscite kot možnost za obuditev malih držav v interesu svetovne harmonije, saj naj bi le tako "*odstranili Hrvate od srbskih vratov in obratno*". Churchilla je Roosevelt celo prosil, naj izjavi, da ni bilo nobenih poveljnih garancij za teritorije, populacije ali ekonomije.¹⁹ Churchill na ta Rooseveltov predlog ni odgovoril.

Zanimiva je tudi Čizmičeva razlaga, zakaj je Roosevelt omenjal v svojem govoru študentskemu kongresu v Washingtonu, da so med bojujočimi se državami na strani antifašistične koalicije med drugimi tudi Norveška, Českoslovaška, Poljska, Srbija in Grčija.²⁰ 18. maja 1944 naj bi Roosevelt v pismu Churchillu med drugim zapisal, da mu je kralj Peter ob pogovorih o možnostih rekonstrukcije Srbije (in ne Jugoslavije), izjavil, da je Srb, vendar pa bi on osebno raje imel Jugoslavijo, pa čeprav naj bi različne državne tvorbe v okviru nekakšne Balkanske konfederacije razrešile večino težav.²¹ Konfederacija kot rešitev jugoslovanskega vprašanja je bila močno prisotna v londonskih političnih krogih. Nekateri člani britanske vlade so nasprotovali ponovni obnovitvi Jugoslavije in podpirali njeno razdelitev po etničnih kriterijih, ki bi nato postali del Podonavske federacije. Hkrati so se člani jugoslovanske vlade v Londonu zavzemali za nekakšno skupno Jugoslavijo, v kateri bi Slovenci, Hrvati in Srbi imeli skupno le vojaško obrambo in zunanje zadeve, vsa ostala področja pa bi bila stvar njenih posameznih delov.²²

Zanimivo je, da naj bi po zapisih hrvaških emigrantov leta 1944 tudi sovjetski maršal Tolbuhin poslal v Zagreb delegacijo, ki se je srečala z poglavnikom Antejem Pavelićem in mu predlagala, da bi Sovjetska Zveza Hrvatsko priznala za neodvisno državo, če bi bila ta država komunistična, kar pa naj bi ta odklonil.²³

State Department je bil zaskrbljen zaradi obsega državljanske vojne v Jugoslaviji, ki se je kazala tudi v sporih med južnimi Slovani v ZDA ter v Južni Ameriki. Zanimivo je, da je direktor Office of War Information, Elmer Davis, sklical predstavnike jugoslovanskih izseljencev 18. septembra 1942 na sestanek, ki ga je vodil že omenjeni Allan Cranston. Na tem sestanku je šestnajst predstavnikov jugoslovanskih Američanov podpisalo sledečo resolucijo: "*Zavezujemo se, da bomo sledili pozivu ameriške vlade, naj delujemo v skupnosti z vsemi Američani, ne glede na na-*

¹⁸ Sumner Welles: *Seven Decisions That Shaped History*. New York 1951, str. 136.

¹⁹ Roosevelt and Churchill, *Their Secret Wartime Correspondence* (ur. Francis L. Loewenheim, Harold D. Langley, Manfred Jonas). New York 1975, str. 149-151; Roosevelt Churchill 14. 7. 1941.

²⁰ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, str. 192.

²¹ Čizmič, n. d. str. 160.

²² Prav tam, str. 160.

²³ Prav tam, str. 160-161.

rodnost ali rasno poreklo, pri živih nalogah in delu, s ciljem, da zmagamo in si pridobimo svobodo. Zavezujemo se, da bomo nasprotovali vsem naporom, s katerimi skušajo Američane jugoslovanskega porekla organizirati enega proti drugemu." ²⁴

Zanimivo je tudi ugotavljanje reakcij slovenskih izseljencev na dogajanja med drugo svetovno vojno, ki so povezane s predlogi za spreminjanje meja in oblikovanje novih državnih tvorb, in sicer tako, kot so o tem poročali viri sodobnih obveščevalnih služb. *Office of Strategic Services - Foreign Language Division* je namreč zelo pozorno spremljal dogajanja med izseljenci v tem obdobju in njihove reakcije na dogajanja v stari domovini, kakor tudi njihove reakcije na predloge o spremembah meja in ustvarjanju novih držav, ki so bile zelo številne zlasti na področju vzhodne Srednje Evrope.

Ameriški Slovenci so že med obema svetovnima vojnama zelo ostro reagirali na vsak primer nasilja nad Slovenci v zamejstvu. O vprašanih slovenskih manjšin zunaj meja Jugoslavije pa je veliko pisal tudi slovenski etnični tisk v ZDA. Med obema vojnama so Slovenci skupaj s Hrvati organizirali številne protestne manifestacije in pošiljali peticije oblastem ZDA, da bi podprle boj za ohranitev etnične identitete slovenskih manjšin, kakor tudi zoper nasilje proti posameznim slovenskim inštitucijam. Ob tem je bilo še posebej omenjeno nasilje italijanskih fašistov nad Slovenci v Italiji. Tako so v največji slovenski naselbini v ZDA, v Clevelandu, organizirali protestne manifestacije v Slovenskem narodnem domu na St. Clairu Avenue, ko je prišlo do požiga Slovenskega narodnega doma v Trstu. ²⁵

Aktivnosti slovenskih priseljencev med drugo svetovno vojno lahko razdelimo na dve obdobji. Prvo obsega čas od izbruha druge svetovne vojne do konca leta 1942. To je obdobje, v katerem so slovenski priseljenci in njihovi voditelji podpirali boj jugoslovanskih ljudstev proti silam osi, in sicer tako, da so si dopisovali s pomembnimi svetovnimi voditelji, člani jugoslovanske vlade in kasneje z njenimi voditelji v izgnanstvu. ²⁶ Voditelji slovenskih bratskih podpornih organizacij v ZDA so ustanovili tudi *Jugoslovanski pomožni odbor - Slovensko sekcijo*, da bi za trpečo domovino zbrali finančno pomoč, ki naj bi jo poslali po koncu vojne. Za predsednika so izbrali predsednika Slovenske narodne podporne jednote, Vincenta Cainkarja. ²⁷

V začetku leta 1942 so slovenski Američani s pomočjo *Zveze slovenskih župnij* organizirali še en pomožni odbor, ki so ga koordinirale slovenske župnije v ZDA. Te aktivnosti je organiziral pater Bernard Ambrožič, slovenski katoliški duhovnik, ki mu je uspelo pobegniti iz Jugoslavije pred Hitlerjevim napadom. Ambrožič je organiziral aktivnosti *Zveze slovenskih župnij* s pomočjo duhovnikov slovenskega porekla in pod geslom takojšnje pomoči, kar je praktično pomenilo, da so slovenski Američani zbrali sredstva in jih preko vatikanske banke odposlali škofu Gregoriju Rožmanu v Ljubljano. V svojem uradu v Ljubljani je škof Rožman organiziral pomoč za Slovence, žrtve fašističnega terorja, še zlasti pa za tiste, ki so iz Gorenjske in Štajerske pobegnili v Ljubljansko pokrajino. ²⁸ Na ta način si je škof Rožman

²⁴ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, str. 194.

²⁵ *Ameriška domovina*, Cleveland, 16. 7. 1920, št. 82, str. 1; Demonstracije proti Jugoslovanom v Trstu; 19. 7. 1920, št. 83, str. 1; Besna borba Lahov proti Jugoslovanom v Trstu; 23. 7. 1920, št. 85, str. 1; Uradne vesti o barbarizmu Lahov.

²⁶ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, str. 165.

²⁷ Prav tam, str. 166-169.

²⁸ Prav tam, str. 169-171.

pridobil pomoč ameriških državljanov za svoje humanitarne dejavnosti. Na političnem področju je *Zveza slovenskih župnij* prav tako zahtevala združitev celotnega slovenskega etničnega ozemlja.

Drugo obdobje dejavnosti slovenskih priseljencev v ZDA se je pričelo decembra 1942, po ustanovitvi *Slovenskega ameriškega narodnega sveta*.²⁹ Iz enega od pripravljanih sestankov na Slovenski narodni kongres, na katerem so izvolili omenjeni *Slovenski ameriški narodni svet*, so poslali resolucijo ameriškemu državnemu sekretarju Cordellu Hullu, s katero so protestirali proti označevanju primorskih Slovencev kot tujcev iz sovražne države. Ko so ZDA vstopile v drugo svetovno vojno, so se morali državljani vseh tistih držav, s katerimi so bile ZDA v vojni, registrirati pri ameriških oblasteh. To je veljalo tudi za Slovence iz Primorske in Hrvate iz Istre, ki so bili formalno državljani Italije. V resoluciji so poudarili dejstvo, da so primorski Slovenci in Hrvatje emigrirali v ZDA v glavnem med obema svetovnjima vojnoma. Ker je bil glavni razlog njihove emigracije pobeg pred fašizmom, jih naj ameriške oblasti ne bi obravnavale kot sovražne tujce. Ta akcija ameriških Slovencev, ki je bila usklajena s podobno akcijo jugoslovanske vlade v izgnanstvu, je bila uspešna.³⁰

5. decembra 1942 so predstavniki slovenskih ameriških organizacij zasedali v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Avenue v Clevelandu na slovenskem narodnem kongresu in ustanovili *Slovenski ameriški narodni svet*. Na tem kongresu je bilo prisotnih 528 delegatov slovenskih ameriških bratskih podpornih, kulturnih ter političnih organizacij. Med delegati so bili predstavniki vseh političnih frakcij v ameriško slovenskem etničnem in političnem gibanju, med njimi tudi predstavniki socialistično, liberalno in klerikalno usmerjenih organizacij. Prisotni so bili tudi predstavniki jugoslovanske vlade v izgnanstvu, ki so sicer lahko pozdravili kongres, vendar pa jim organizatorji niso dovolili aktivno sodelovati v programu kongresa. Kot predstavniki jugoslovanske vlade v izgnanstvu so se kongresa udeležili jugoslovanski veleposlanik Konstantin Fotić ter člani vlade Franc Snoj, dr. Miha Krek in dr. Boris Furlan. Zanimivo je, da je kongres pozdravil tudi Slovenec iz Primorske (dr. Ivan Marija Čok), poleg njega pa še župan Clevelanda (Frank Lausche) ter predstavniki hrvaških in srbskih ameriških bratskih podpornih organizacij.³¹

Na kongresu so izvolili tudi vodstvo *Slovenskega ameriškega narodnega sveta*.³² Tako je bil za predsednika izvoljen Etbín Kristan, za častnega predsednika Louis Adamič, za prvo podpredsednico Marie Priesland (predsednica Slovenske ženske zveze) in za drugega podpredsednika Janko Rogelj (predsednik Ameriške bratske

²⁹ Prav tam, str. 214-217.

³⁰ Prav tam, str. 191-201.

³¹ Prav tam, str. 214-218.

³² Kasnejšo usodo Slovenskega ameriškega narodnega sveta je avtor tega prispevka podrobno obrazložil že v svoji disertaciji. Bolj ko je postajalo Slovincem v ZDA jasno, da se je v Sloveniji poleg odpora proti okupatorju dogajala tudi sprememba družbenega sistema in komunistična revolucija, teže je bilo ohranjati enotnost v politični akciji. Tam je podrobno dokumentirano orisal odstopne izjave posameznih katoliških ameriško-slovenskih voditeljev, tako katoliških duhovnikov, kot tudi voditeljev katoliških podpornih organizacij ter desnih socialistov. Po vseh teh odstopih se je SANS iz vseslovenske ameriške organizacije spremenil v organizacijo, ki je podpirala slovenske partizane, medtem ko je na drugi strani Zveza slovenskih župnij opozarjala na obstoj drugih gverilskih skupin v Sloveniji. Ta zveza je tudi podprla humanitarno akcijo škofa Rožmana. Prim. Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, str. 165-267.

zveze). Poleg tega je bil za sekretarja izvoljen Kazimir Zakrajšek (eden vodilnih ameriško-slovenskih duhovnikov), za blagajnika Josip Zalar, sicer glavni tajnik Kranjsko slovenske katoliške jednote, za zapisnikarja pa Mirko Kuhelj, pomožni tajnik Slovenske narodne podporne jednote.³³

Kongres je razpravljal in sprejel resolucije o slovenskih Američanih in vojni, položaju Slovencev v Jugoslaviji in sosednjih državah, bodočnosti Jugoslavije in o politični akciji slovenskih Američanov. V resoluciji o položaju Slovencev v Jugoslaviji in sosednjih državah so še posebej obravnavali zahtevo po združenih Sloveniji, to je Sloveniji, v kateri bi vsi Slovenci živeli v eni državi.³⁴ Kongres je sprejel tudi resolucijo proti poskusom Otta Habsburškega, da bi se ustanovila federacija podonavskih dežel v Srednji Evropi. Obsodili so tudi poskus ustanoviti avstrijski bataljon v sklopu ameriške vojske, v katerem bi služili priseljenci iz dežel bivše Habsburške monarhije oziroma njihovi potomci. S tem je Otto Habsburški vsaj simbolično poskusil ustvariti v očeh ZDA videz enotnosti narodov z območja Srednje Evrope.³⁵

Zanimivo je, da je večina Američanov (tako priseljencev kakor tudi njihovih potomcev), ki so se v ZDA preselili iz Habsburške monarhije, protestirala proti ustanovitvi takšnega bataljona; zlasti je bilo polno protestov poljsko, slovensko, hrvaško, slovaško in ostalo etnično časopisje.³⁶ O tem sta si dopisovala tudi Louis Adamič in Eleanor Roosevelt, ki je na to vprašanje opozorila tudi svojega soproga, predsednika ZDA Franklina Delana Roosevelta. Tako je končno prišlo do ukinitve tega bataljona.³⁷

Zanimivo je, da iz tega obdobja izhajajo mnoga druga razmišljanja o ustanovitvi novih federacij v vzhodni srednji Evropi. Mnoga med njimi niso predlagala ponovne ustanovitve Jugoslavije.³⁸ Skoraj nobeno ni predlagalo zadovoljive rešitve slovenskega nacionalnega vprašanja, to je združitve večine ozemlja, ki so ga Slovenci pojmovali kot svoje etnično ozemlje. Izjema je bil le predlog za ustanovitev Podonavske katoliške federacije pod vodstvom Otta Habsburškega, katero naj bi sestavljale Slovaška, Avstrija, Madžarska, Romunija, Hrvaška in Slovenija skupaj Primorsko ter južno Koroško.³⁹

Ko danes po več kot pol stoletja razmišljamo o teh dogodkih, se nam poraja misel, da so omenjeni predlogi delo Vatikana oziroma delo Kazimirja Zakrajška. Ker pa so vatikanski arhivi, s pomočjo katerih bi lahko prišli do ustreznih do-

³³ Prav tam, str. 215.

³⁴ Prav tam, str. 216.

³⁵ Prav tam, str. 215.

³⁶ National Archives of the United States, Suitland Maryland, R.G. 165, box 1959, fond OSS, Foreign Language Division, Foreign Nationality Groups in the United States, (dalje NAUS-OSS-FLD) Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, No. 123, 13. 5. 1943, Otto Habsburg.

³⁷ Franklin D. Roosevelt Memorial Library. Hyde Park, New York, Fond Eleanor Roosevelt, War Department, Bureau of Public Relations, Press Branch: Austrian Infantry Battalion to be organized by U. S. Army, 19. 11. 1942; Adamič Eleanor Roosevelt, 28. 11. 1942; Franklin D. Roosevelt Eleanor Roosevelt, 7. 12. 1942; Patterson Eleanor Roosevelt, 16. 12. 1942; Eleanor Roosevelt Adamiču, 23. 11. 1942; *Amerikanski Slovenec*, Chicago, 28. 5. 1943, št. 104, str. 1, Razpustitev Habsburškega bataljona.

³⁸ NAUS, OSS-FLD, Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. 129, 24. 5. 1943. The Idea of Federation in Central and Eastern Europe, As Reflected among Political Refugees and Foreign Nationality Groups in the United States.

³⁹ Prav tam, str. 22.

kazov, še zaprti, so to danes le domneve.⁴⁰

Ameriške oblasti so idejam o spremembah zemljevidov po drugi svetovni vojni, ki so jih razvijali voditelji etničnih skupnosti v ZDA in politični emigranti, sledili zelo pozorno. Zato so ustanovili že omenjeni poseben oddelek predhodnika Centralne obveščevalne službe (Central Intelligence Agency) - *Office of Strategic Service*, oziroma tako imenovani tujejezični oddelek te službe. - *Foreign Language Division of the Office of Strategic Service*. Ta organizacija je že maja 1943 pripravila memorandum za direktorja strateških služb, Williama Donovana, pod naslovom *Ideja federacij v srednji in vzhodni Evropi kot jo odsevajo politični emigranti oziroma begunci in priseljenske skupnosti v ZDA*.⁴¹ Šlo je za zanimiv dokument, v katerem so bile predstavljene vse možnosti za federacije v vzhodni srednji in jugovzhodni Evropi, in sicer na način, kot je o njih razpravljalo etnično priseljsko časopisje v ZDA in kot so jih v svojih govorih predstavili posamezni voditelji.

V tem dokumentu je o katoliški federaciji zapisano: "V številnih člankih v etničnem časopisju so prezentirani interesi Vatikana: (...) katoliškim duhovnikom v Sloveniji in Ameriki naj bi Vatikan tajno zagotovil, da bodo vsi Slovenci (na slovenskem etničnem ozemlju, op. M. K.) združeni po vojni. Ti članki kažejo na tendenco Vatikana, da bi prevzel etnični pristop k povojnim rešitvam v srednji in vzhodni Evropi, ki bi bile podobne tistim, ki jih zagovarjajo poljski in avstrijski legitimistični krogi (...)".⁴² Karta Habsburške oziroma tako imenovane Podonavske federacije, ki je bila objavljena v istem dokumentu, prikazuje Slovenijo ter Hrvaško zunaj meja Jugoslavije in skupaj s Češkoslovaško, Avstrijo, Madžarsko ter Romunjo kot konstitutivni del te federacije.⁴³

Dne 15. januarja 1943 sta delegacijo Slovenskega ameriškega narodnega sveta sprejel direktor Urada za strateške službe, DeWitt Polle in državni podsekretar Sumner Welles. Louis Adamič je predstavil delegacijo, ki je zastopala 250.000 slovenskih Američanov in Slovenski ameriški narodni svet. Memorandum, ki ga je ta skupina predala zgoraj omenjenima ameriškima politikoma, je predstavila razmere v Sloveniji med drugo svetovno vojno in potrebo po združenju ter avtonomni Sloveniji v svobodni federativni in demokratični Jugoslaviji, ki bi bila del svobodnega in federativnega Balkana ter del svobodne in federativne Evrope.⁴⁴

Louis Adamič, Etbin Kristan in znameniti hrvaški ameriški violinist Zlatko Baloković so kmalu ustanovili gibanje za koordiniranje akcij jugoslovanskih priseljencev. Tako se je Kristan od 20. do 24. februarja 1943 udeležil *Hrvaškega ameriškega narodnega kongresa* v Chicagu. Kmalu za tem so tudi progresivni srbski Američani organizirali *Srbski ameriški vidovdanski kongres*. Louis Adamič in ostali jugoslovanski ameriški voditelji so želeli ustanoviti združeno organizacijo

⁴⁰ Zakrajšek sicer zanika kakršnokoli vpletenost v tovrstne dejavnosti. Prim. pismo Kazimirja Zakrajška Louisu Adamiču, 25. 1. 1943. Darko Friš: *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928-1958)*. *Viri*, št. 8. Ljubljana 1995, str. 170 in pismo Kazimirja Zakrajška DeWitt Poolu 4. 2. 1943; prav tam, str. 174-175.

⁴¹ NAUS, OSS-FLD, Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. 129, 24 Maj, 1943. *The Idea of Federation in Central and Eastern Europe, As Reflected among Political Refugees and Foreign Nationality Groups in the United States*.

⁴² Prav tam, str. 25.

⁴³ Prav tam, str. 27.

⁴⁴ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, str. 232-236.

ameriških Srbov, Hrvatov in Slovencev, da bi skupaj podprli prizadevanja jugoslovanskih narodov na bodoči mirovni konferenci po drugi svetovni vojni, o čemer je Adamič sanjal že od leta 1939.⁴⁵

Kristan, Baloković ter vodja progresivnih srbskih Američanov Žarko Bunčić so odposlali skupno pismo vsem trem ameriškim jugoslovanskim organizacijam, v katerem so le-te povabili na sestanek 19. junija 1943, in sicer z namenom, da ustanovijo skupno organizacijo ameriških Srbov, Hrvatov in Slovencev - to je ustanovitve *Združenega odbora*. Udeleženci tega sestanka so poslali Adamiču telegram, v katerem so ga pozdravili kot predsednika *Združenega odbora ameriških Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Julija 1943 so ameriški Bolgari in Makedonci ustanovili *Bolgarsko-makedonski ameriški narodni kongres* na sestanku v Detroitu. Kristan, ki je na tem kongresu zastopal *Združeni odbor*, je povabil ameriške Bolgare in Makedonce, naj pristopijo k Združenemu odboru, kar so ti tudi sprejeli in izvolili dva predstavnika (enega Bolgara in enega Makedonca). Po pristopu *Bolgarsko-makedonskega ameriškega narodnega kongresa* k *Združenemu odboru* se je ta preimenoval v *Združeni odbor južnoslovanskih Američanov*.⁴⁶

Ob koncu leta 1944 in v prvi polovici leta 1945 so ameriški slovenski voditelji preusmerili svoje aktivnosti k reševanju tržaškega, primorskega in koroškega vprašanja. Delo na tem področju so nadaljevali tudi po drugi svetovni vojni. S svojo aktivnostjo jim je uspelo pritegniti pozornost zakonodajnih teles posameznih ameriških zveznih držav in ameriškega kongresa. To velja še zlasti za tako imenovano tržaško vprašanje, za katerega se je pričelo zanimati tudi precej članov Kongresa, zlasti znancev in prijateljev Adamiča ter Balokovića.⁴⁷

Tako je senat zvezne države Washington sprejel resolucijo z zahtevo, da se tržaško vprašanje reši ugodno za Slovence; resolucijo je zvezni senator Warren R. Magnusen predstavil tudi ameriškemu senatu v okviru splošne razprave o jugoslovanskem problemu.⁴⁸ Pismo, v katerem so bile podane zahteve po spremembi ameriške politike do tržaškega vprašanja, je ameriškemu državnemu sekretarju Jamesu F. Byrnesu poslal tudi Louis Adamič.⁴⁹ V aktivnosti za rešitev tržaškega vprašanja v korist Slovenije se je vključilo tudi mnogo ameriških Slovencev, ki so poslali na stotine pisem predsedniku ZDA Harryju Trumanu in ameriškemu državnemu sekretarju.⁵⁰

Ponovno pa se bomo vrnil na poročila tujejezičnega dela strateških služb (*Office of Strategic Services - Foreign Language Division*), konkretno na poročilo z naslovom *Slovenci se obračajo na Moskvo* z dne 10. maja 1945. V njem lahko zasledimo naslednjo analizo: "*Začel se je prosovjetski trend v slovensko ameriški skupnosti, ki je začela podpirati Tita in njegove partizane. Ta podpora se je še povečala z vero, da bo Rusija pomagala Slovincem pri pridobitvi njihovih ozemelj. Vsi, z izjemo klerikalcev, se sedaj obračajo k Moskvi.*"

⁴⁵ Western Reserve Historical Society Cleveland, fond Rogel, šk. 1, Louis Adamic Janku Roglju, 3. 9. 1939.

⁴⁶ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, str. 232-235.

⁴⁷ Prav tam, str. 236.

⁴⁸ US Senate Legislature, February 7, 1944. *Congresional Proceedings and Debates of the 78th Congress 2nd Session*, The problem of Yugoslavia, A resolution read Senator Warren Magnuson in the U.S. Senate.

⁴⁹ Princeton (N.J.) University Library, fond Adamic, Adamic J. Byrnesu, 13. 4. 1946.

⁵⁰ Pisma hrani National Archives v Washingtonu v fondih State Departmenta.

Po navajanju nekaterih levičarskih slovenskih etničnih časopisov lahko kot dokaz za slovensko ameriške pro-sovjetske poglede v memorandumu preberemo: "(...) v januarju 1945 je Amerikanski Slovenec iz Chicaga, najstarejši slovenski ameriški časopis in glasilo štirih katoliških slovenskih bratskih podpornih organizacij zelo naravnost zapisal, da je Moskva edino upanje vseh Slovanov. Običajno anti-sovjetski in kritičen do partizanov je Amerikanski Slovenec izgleda sedaj prepričan, da bodo Slovenci imeli možnost ponovne združitve le, če bodo podprli Tita in Rusijo. V Amerikanskem Slovencu celo beremo '... menimo da bosta Trst in Gorica naša le, če jih bodo okupirale slovanske čete, če ne, bosta postala last drugih ...'. V skladu s tem je Amerikanski Slovenec 20. aprila 1945 podpiral jugoslovansko rusko pogodbo o prijateljstvu in sodelovanju 'kot edini možni korak'.⁵¹ V istem dokumentu lahko beremo še nekatere zanimive citate iz komentarjev Jamesa M. Trunka (v resnici Jurija ali Georgea, op. M. K.), ki naj bi bil jugoslovanski delegat na pariški mirovni konferenci (v resnici je bil le svetovalec enega od slovenskih udeležencev mirovne konference v Parizu, op. M. K.). Jurij Trunk je avtor knjige Amerikanski Slovenci, ki je izšla v Celovcu v letih 1912-1913. Ko se plebiscit na Koroškem ni iztekel v slovensko korist, je pobegnil pred nemško-avstrijskimi grožnjami in našel pribežališče v Združenih državah, kjer je leta 1924 postal župnik v najvišje ležeči slovenski naselbini na svetu, v nekaj manj kot 4000 m nad morjem ležečem Leadvillu v Coloradu. Trunk je zagovarjal prorusko stališče Amerikanskega Slovence, češ da je ravno zaradi Rusije mogoče, da se bodo ameriški vojaki vrnili iz bojišč, namesto da bi se bojevali še naprej. *Ameriška domovina*, konzervativni slovenski katoliški časopis je napadel tiste, ki so zagovarjali proruska stališča v ameriško-slovenski skupnosti, in zapisal, da bodo Slovenci zgubili ameriško podporo, če se bodo obrnili k Moskvi. Trunk je ugotavljal, da so Jugoslovani izgubili ameriško podporo že po prvi svetovni vojni, ko ameriška stališča glede vprašanj meje z Avstrijo in Italijo niso bila naklonjena Slovencem, čeprav takrat komunisti še skoraj niso imeli vpliva v jugoslovanski politiki. V tem času so Američani pomagali Nemcem in pustili Slovence na cedilu.⁵²

Kot lahko opazimo iz navedenih izjav, so se mnogi ameriški Slovenci obrnili na levo oziroma k Sovjetski zvezi, ker so menili, da bo zveza Jugoslavije s Sovjetsko zvezo pomagala pri pridobivanju Trsta za Slovence.

Uradnik tujejezičnega oddelka Urada za strateške službe je v citiranem dokumentu zaključil, da niso liberalni levousmerjeni Slovenci čutili nič manjše potrebe kot konzervativci pri obrambi svoje podpore prosovjetski Jugoslaviji. To naj bi po mnenju tega uradnika tudi dokazovalo, da so slovenski katoliki sodelovali v jugoslovanski narodnoosvobodilni borbi in da je gibanje v Jugoslaviji bilo bolj široko zastavljeno, in ne povsem komunistično. Še več - uradnik je bil mnenja, da je eden izmed glavnih ciljev tega gibanja vključitev Trsta v slovensko nacionalno ozemlje.⁵³

Maja 1945 je kar nekaj hrvatskih etničnih časopisov na severoameriškem kontinentu podpiralo boj Titove vlade za priključitev Trsta k Jugoslaviji. Tako lahko v

⁵¹ *Amerikanski Slovenec*, Chicago 20. 4. 1945, št. 32, str. 3; Jugoslavija sklenila pogodbo z Rusijo.

⁵² NAUSOSS-FLD, Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. B-353, 10 5 1945, Slovenes turn to Moscow, str. 1-5.

⁵³ Prav tam, str. 4.

Zajedničarju, glasilu Hrvatske bratske zajednice beremo, da "je ameriška vladna politika na račun spravljanja v neroden položaj njene zaveznice Jugoslavije teško razumljiva, posebno če vemo, kako je Italija izdajalsko zasedla našo zemljo in kako je Mussolini teroriziral in sistematično uničeval naše ljudi. Za nas pride Amerika prva, vendar pa ne moremo pomagati, ko smo slabe volje, ko gledamo na kakšen način naša (ameriška, op. M. K.) vlada gleda na naše slovansko sorodstvo - antislovanski sentiment, ki se odraža v delu našega tiska, ki prejema pomoč in podporo nekaterih članov naše vlade ni niti opravičen, niti ni v interesu te dežele."

Vendar pa niso vsi slovenski Američani podpirali prosovjetskega stališča v skupnosti, kakor tudi ne prosovjetski in komunistični režim v Jugoslaviji. Naj se vrnemo k memorandumu, kjer je zapisano, "(...) na skrajni desnici so nekateri klerikalni elementi ostali trdni v svoji opoziciji do Moskve. Ameriška domovina je predstavljala njihovo glasilo in v njem lahko beremo, da so gledali le slabo v Titu in njegovih partizanih. Splošni jugoslovanski razvoj v tem času glede na poročila Ameriške domovine ni označevala ločitev cerkve od države ampak ločitev države od boga in vere. Stališče Amerikanskega Slovence je Ameriška domovina obsodila. Uspeh (vključitev delov zahodnega slovenskega etničnega ozemlja v Jugoslavijo, op. M. K.) ne opravičuje sredstev in je tako neupravičljivo da se nekateri ljudje, ki bi bili radi katoliki, spogledujejo s partizani (...)"⁵⁴

Kot zgodovinar, ki je pregledal celotno *Ameriško domovino* in njene predhodnike (*Clevelandsko Ameriko* in *Novo Domovino*), moram priznati, da nisem bil presenečen nad obsodbami komunizma v Jugoslaviji kot tudi prokomunističnih pogledov nekaterih skupin med ameriški Slovenci, ampak da so me zelo presenetili argumenti, saj so tako *Ameriška domovina* kot tudi njeni lastniki imeli v svoji zgodovini mnogo sporov s katoliškimi duhovniki in katoliško ideologijo.

Kot splošni komentar k gornji debati moram poudariti, da so prosovjetska stališča med slovenski Američani (med tako imenovano levico in med tako imenovano desnico) lahko razumljena kot gesta nezaupanja do Zahoda, ki po prvi svetovni vojni ni pomagal Slovincem pri doseganju njihovega cilja, to je pri združitvi vseh slovenskih etničnih ozemelj v zedinjeno Slovenijo.

Ob koncu druge svetovne vojne je slovenska partizanska armada uresničila svoj cilj združitve celotnega slovenskega etničnega ozemlja. Partizanske sile so bile v Trstu, nadzirale so južno Koroško ter Beneško Slovenijo. Vendar pa so se morale iz Koroške umakniti že 19. maja 1945, še pred tem (12. maja 1945) pa se je morala jugoslovanska partizanska armada umakniti tudi iz Trsta na tako imenovano Morganovo linijo. Vse do danes zgodovinarji ne vedo natančno, kakšni so bili razlogi za obnašanje zahodnih zaveznikov do jugoslovanske armade, ki je bila do tedaj prepoznana kot zaveznik v bojih proti nemškemu nacizmu in italijanskemu fašizmu. Zgodovinarji sumijo, da je podpisovanje sporazuma o prijateljstvu in sodelovanju med Titovo vlado in Sovjetsko zvezo tako razjezilo zahodne zaveznike, da so postali sovražni do slovenskih želja po zedinjeni Sloveniji. Angleški brigadir in diplomat Fitzroy Maclean, šef britanske vojaške misije pri Vrhovnem štabu narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije je v biografiji Josipa Broza Tita med drugim zapisal: *Od kar je prišel na oblast ni Tito storil nič takšnega, da bi ugajal javnosti na Zahodu. Spomin na*

⁵⁴ Prav tam, str. 5.

njegovo pogumno bojevanje zoper skupnega sovražnika je kmalu zasenčil njegov brezobzirni totalitarizem, ki ga je pokazal v svojem ravnanju, kakor tudi v še bolj jasnih znakih, da je vedno bil in da je še vedno predvsem sovjetski agent. Na pariški mirovni konferenci leta 1946 so se vlade zahodnih sil lotevale tržaškega problema še posebno iz tega zornega kota. V diskusijah o tem problemu, ko je o njem diskutirala z jugoslovansko kraljevsko vlado med vojno, je britanska vlada naravnost podpirala jugoslovanske zahteve do Trsta in okoliških območij. Britanska vlada tudi ni pokazala nobenega znaka, da nasprotuje temu v raznih komunikacijah s Titom od leta 1944 dalje. Na etnografskem področju so Jugoslovani lahko utemeljevali te svoje zahteve vsaj tako dobro kot Italijani. Povrh vsega pa so bili Jugoslovani zavezniki Britanije med vojno, med tem ko so ji bili Italijani sovražniki.⁵⁵

Ponovno se lahko vrnemo na pisanje *Ameriške domovine*, ki je že 16. maja 1945 zapisala, da je Moskva kriva za Titova dejanja, s katerimi je skušal rešiti tržaško vprašanje za hrbtom zaveznikov. Tako lahko izjavo v *Ameriški domovini*, da "...če Jugoslavija izgubi Trst, bo zato kriva komunistična vlada Jugoslavije, kot tudi tisti ameriški sopotniki, ki so tako entuziastično ploskali vsemu kar je začel Tito..."⁵⁶ razumemo kot pogled tega časopisa v prihodnost.

Združeni odbor južnoslovanskih Američanov je leta 1945 objavil in razpečal 30 strani dolg pamflet (*Trieste by A. J. P. Taylor of Magdalen College, Oxford*), ki je utemeljil slovensko pravico do tega mesta.⁵⁷ Združeni odbor je že leta 1944 v obliki pamfleta v 25.000 izvodih tudi izdal angleški prevod članka dr. Josipa Smodlake o tržaškem vprašanju.⁵⁸ Od leta 1945 do leta 1954 so slovenski Američani poslali kar precejšnje število pisem uradnikom ameriške vlade in zunanjega ministrstva o tržaškem vprašanju. Akcije levo usmerjenih slovenskih in ostalih Američanov iz ozemlja nekdanje Jugoslavije so bile koordinirane z jugoslovanskimi oblastmi. Demonstracije so morali pripravljati previdno, saj živi v Združenih državah nekaj milijonov italijanskih Američanov, ki bi lahko vsak čas organizirali protidemonstracije.⁵⁹ Objektivni zgodovinar pa mora priznati, ko iščemo razloge za obnašanje ameriških oblasti do tržaškega vprašanja, da so na ameriških volitvah bili pomembni tudi glasovi teh nekaj milijonov italijanskih Američanov.⁶⁰

⁵⁵ Fitzroy Maclean: *Disputed Barricade, The Life and Times of Josip Broz Tito Marshal of Yugoslavia*. London 1957, str. 337-338. Na citirano navedbo me je opozoril Samo Kristen, ki se mu za to najlepše zahvaljujem.

⁵⁶ *Ameriška domovina*, Cleveland, 16. 5. 1945, št. 113, str. 2; Tako se ne gradi temelje za mir.

⁵⁷ NAUS, OSS-FLD, Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. B-400, 29 9 1945, Topics of September in the Foreign Nationality Press.

⁵⁸ Smodlaka dr. Josip: *J. B. Tito and Fran Barbalich*. Jugoslavia and Italy. New York 1944.

⁵⁹ *Izbrana pisma* Louisa Adamiča (ur. Henry A. Christian). Ljubljana 1981; Louis Adamic Josipu Brozu Titu 23. 10. 1944, str. 36; Louis Adamic Uptonu Sinclairju 17. 6. 1946, str. 405.

⁶⁰ V fondu OSS, Foreign Language Division lahko najdemo tudi poročila o aktivnostih in razpoloženju italijanskih Američanov, Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. B-328, 12 3 1945, Italian Americans on Yalta; Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. B - 345, 6. 4. 1945 Italian Americans organize to demand allied status for Italy; Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. B-322, 5 3 1945, Yugoslav Border Question Flares Anew among Italian Americans; Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services, no. N-179, 24 1 1945, The Italo-Yugoslav Border Problems in the Italian Language Press.

 Matjaž Klemenčič

 PLANS FOR THE CHANGES OF INTERNATIONAL FRONTIERS, ESTABLISHMENT OF NEW STATES AND NEW FEDERATIONS AND CONFEDERATIONS IN EAST-CENTRAL EUROPE, THE POLICY OF THE UNITED STATES AND THE AMERICAN SLOVENIANS DURING WORLD WAR I AND WORLD WAR II

 Summary

The aim of this contribution is to survey the opinions of high ranking members of the American Administration and the U.S. Congress on the questions of International Frontiers and the possible establishment of new states in East-Central and South-Eastern Europe during the first and the second World War. The author gives special emphasis to the question of the reactions of Slovenian Immi-

grants to the United States to the policy of the United States towards the reconstruction of Yugoslavia, the possible establishment of the new states, and other bonds among the nations in the region, and towards the question of Trieste. The article shows also how the American government followed the reactions of immigrants from the region to American policy towards their old homelands during World War I and World War II.

President Woodrow Wilson said in May 1916: "each people has the right to choose the sovereignty under which it is to live." On April 6, 1917 the United States declared War on Germany. In his declaration of War Wilson said: "We will fight for (...) democracy, so that all those who are oppressed can raise their voice and choose their government; for freedom of small nations, for the universal dignity of rights (...)"

In June 1917 the head of the Near Eastern Division of the State Department suggested the creation of an independent Yugoslav State as a solution to the Yugoslav problem. It would include Serbs and Croats, but not Slovenians, whose historical bonds with Austria were too old to disrupt, and because the Slovenes were separated from the Serbs and Croats by linguistic differences (...)

In point 10 of Wilson's famous Fourteen Points, which he presented to a joint session of Congress on January 8, 1918, he said: "The peoples of Austro-Hungaria which we wish to see preserved and ensured, need to be given the freest possibility for autonomous development."

In spite of this, the United States at the end of the World War I reluctantly supported the creation of the Yugoslav state.

It is necessary to mention that, during World War II according to the Under Secretary of State Sumner Welles, President Roosevelt thought of using plebiscites to settle once and for all the friction among Serbs, Croats and Slovenians.

Roosevelt mentioned plebiscites as a possible solution to the Yugoslav question, so that it would be possible to keep the Croats away from the throats of the Serbs and vice versa also in a letter to Winston Churchill on July 14, 1941.

In the United States immigrants from Yugoslavia followed U.S. policy very closely; the special organization Foreign Language Division of the Office of Strategic Services followed the political activities of the immigrant organizations and individuals from the refugee community in the United States. The author presents basic facts of the history of the movement among Slovenian and other South Slavic Americans during World War 2, especially the operations of the Yugoslav Relief Committee - Slovene Section, the Slovenian American National Council, and of the United Committee of South Slavic Americans.

Anti-Croat propaganda, led by Konstantin Fotić, the Yugoslav Ambassador to the United States, and other Serb and Croat nationalists in the first half of 1942 led to great splits among American Serbs and Croats. To mend these divisions, the Director of the Office of Strategic Services, Elmer Davis, called for a meeting of representatives of the Yugoslav immigrants in the United States on September 18, 1942. At this meeting sixteen representatives of the Yugoslav Americans signed the following resolution: "We pledge ourselves to follow the lead of the American government in working for unity of all Americans regardless of national or racial extraction in the vital task of winning this war for freedom. We agree to oppose all efforts to get Americans of Yugoslav extraction against each other."

The reactions of Slovenian Americans to American policy with regard to the question of Trieste after World War II is studied in detail. The basic reaction was that the Slovenian community turned to the left. Slovenian Americans turned to the left or to the Soviet Union, as they thought that alliances of Yugoslavia with the Soviet Union would be helpful in gaining Trieste for the Slovenians.

An analyst of the OSS Foreign Nationalities branch concluded in one of the reports on the Slovenian ethnic press in the United States in 1945 that the "Liberal and leftist Slovenes in America, no less

---

than the conservatives, have felt the need of maintaining a continued defense of their support of a pro-Soviet Yugoslavia. The burden of their recent utterances has been to show that Slovene Catholics participated in the Yugoslav liberation movement and that Movement itself is broadly representative, and not "purely Communistic." Moreover it is asserted, one of the principal aims of the Movement (sic!) is the incorporation of Trieste in Slovene national territory.